

**نقش امنیت در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت
(با تأکید بر عرصه تفکر)**

سید محمود رضا شمس دولت آبادی^۱

حسن صائبی^۲

ابراهیم کولیوند^۳

محمد شاه محمدی^۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۲/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۰۲/۱۲

چکیده

حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در اولین نشست راهبردی، ضرورت تدوین الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت را با چهار عرصه معنویت، تفکر، علم و زندگی مطرح فرمودند. با توجه به تعامل دوسویه امنیت و پیشرفت، ضروری است هم‌زمان با تدوین الگوی مذکور نقش امنیت نیز در آن مدنظر قرار گیرد.

در این پژوهش تلاش گردیده با رویکرد ایجابی و با استفاده از روش آمیخته نقش امنیت در عرصه تفکر مورد واکاوی و مذاقه قرار گیرد. نتیجه حاصل از پژوهش حاکی است که توجه به مؤلفه‌های ساخت فکری، استقلال فکری و خودباوری و آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی که به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌های عرصه تفکر مورد تأیید نخبگان قرار گرفت، سطح امنیت در این عرصه را ارتقاء خواهد داد. از دیگر نتایج این پژوهش این است که برای تأمین امنیت در عرصه تفکر، ضروری است منابع تهدید و ناامنی نظام مورد شناسایی قرار گیرد و وفاداری به ارزش‌های ملی و انقلابی تقویت شود. همچنین مشارکت نخبگان در تصمیم‌سازی نظام سیاسی، ارتقاء یافته و کارآمدی نظام و خودباوری ملی، افزایش یابد.

واژه‌های کلیدی: امنیت، الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، عرصه تفکر، بصیرت سیاسی،

استقلال فکری

^۱ - عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

^۲ - نویسنده مسئول و دانشجوی دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی Saebi1344@Gmail.com

^۳ - دانشجوی دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی

^۴ - پژوهشگر ارشد مطالعات امنیتی

۱. مقدمه

امنیت، از یک سو؛ انتظار نخست انسان‌ها از حکومت‌هاست که امروزه ابعاد گسترده و متنوعی یافته است. و از سوی دیگر مهم‌ترین و عمومی‌ترین هدف هر نظام سیاسی، تأمین امنیت افراد جامعه است. این معنا، از بیان امام علی (علیه‌السلام) در مورد ضرورت تشکیل حکومت به‌خوبی مستفاد می‌شود. حضرت، در پاسخ به شبهه خوارج که می‌گفتند "لَا حُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ" فرمودند: "... لَا بُدَّ لِلنَّاسِ مِنْ أَمِيرٍ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ... وَ يَقَاتِلُ بِهِ الْعَدُوَّ وَ تَأْمَنُ بِهِ السَّبِيلُ وَ يُوْخَذُ بِهِ لِلضَّعِيفِ مِنَ الْقَوِيِّ حَتَّى يَسْتَرِيحَ بَرٌّ وَ يُسْتَرَاخَ مِنْ فَاجِرٍ". ترجمه: به ناچار برای مردم امیری لازم است؛ خواه نیکوکار یا بدکار، تا به وسیله او با دشمن جنگ شود و راه‌ها امن گردد و حقوق ضعیفا از اقویا گرفته شود و نیکوکاران در رفاه باشند و از شر بدکاران آسایش داشته باشند. ("نهج‌البلاغه: خطبه ۴۰) در این بیان نورانی، امام (علیه‌السلام)، فلسفه حکومت و ضرورت آن را بیان می‌فرماید و از اهداف و اصول آن برقراری امنیت، دفاع و مقابله با دشمنان، حمایت از حقوق مظلومان و ستمدیدگان، مقابله با ستمگران و متجاوزان، تأمین رفاه و آسایش و آرامش جامعه، و جمع‌آوری بیت‌المال و مصرف صحیح آن را برمی‌شمرد، که با هرج و مرج و تهاجم دشمنان و زورگویی قلدران به مبارزه برخیزد و حقوق محرومان را تأمین نماید. (دری نجف‌آبادی، ۱۳۷۹: ۱۸)

حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در نخستین جلسه نشست‌های راهبردی، مهم‌ترین عرصه‌های الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت را «تفکر، منطق و بصیرت»، «علم»، «زندگی» و «معنویت، ایمان و اخلاق» تبیین فرمودند. (khamenei.ir-۱۳۸۹/۰۹/۱۰)

اگرچه برای دستیابی به پیشرفت، داشتن الگویی راهبردی ضروری است، اما در حال حاضر فاقد الگوی جامع و مانع به‌ویژه در عرصه تفکر هستیم. حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ضمن تبیین الگو به‌عنوان نقشه جامع می‌فرماید: «بدون نقشه جامع، همچون برخی مسائل فرهنگی یا اقتصادی سی و دو سال گذشته، دچار حرکت‌های گاه متناقض خواهیم شد.» (khamenei.ir-۱۳۸۹)

بدیهی است که اگر الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت جامع و مانع طراحی نشود و جنبه‌های راهبردی، مانند امنیت، در آن لحاظ نشود، هر یک از عرصه‌های آن از جمله عرصه تفکر ممکن است خود مولد ناامنی شده و پیشرفت حاصل از آن مخل امنیت و تولیدکننده ناامنی در جامعه خواهد شد!

در حقیقت الگوی مذکور شامل اجزایی است که یکی از آن اجزاء امنیت است و امنیت، جزئی بی‌بدیل با

دو ویژگی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری است؛ همچنین، امنیت کالایی است که باید در بستر جامعه تولید شود و معنا و مفهوم یابد. یعنی «الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت» باید از کارکرد ویژه‌ای برای تولید امنیت برخوردار باشد و چنانچه طراحان این الگو به رابطهٔ دوسویهٔ امنیت و پیشرفت توجه و عنایت لازم را نداشته باشند، محصول نهایی این الگو و پیشرفت حاصل از آن، ممکن است امنیت زدا باشد. هرچند جمهوری اسلامی ایران نیز همچون دیگر کشورها، به‌ویژه کشورهای جهان سوم نیاز به حداکثرسازی قابلیت‌های امنیتی دارد، اما امنیت در جمهوری اسلامی ایران به دلایلی، دارای ویژگی‌های خاص و منحصر به فردی مانند؛ حاکمیت مبانی اسلامی و ایدئولوژیکی، الگوی مردم‌سالاری دینی و اتکا به نظر مردم و محوریت جریان جهانی مقابله با استکبار جهانی، است. این عوامل اهمیت تبیین نقش امنیت را در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت دو چندان می‌سازد. در عین حال توجه به الزامات و کارکردهای امنیت در تدوین و اجرای الگو موجبات ایجاد جامعه‌ای امن و پیشرفته را فراهم خواهد نمود که هدف غایی و نهایی «الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت» است.

از این رو، این پژوهش درصدد پاسخگویی به این پرسش اساسی است که «نقش امنیت در عرصه تفکر الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت چیست؟» هدف اصلی پژوهش نیز، «شناخت نقش امنیت در عرصه تفکر الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت» است. به این اساس فرضیه اصلی چنین تبیین شده است: «آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی، ساخت فکری و استقلال فکری در تأمین امنیت عرصه تفکر نقش دارد.»

بنابراین پژوهش حاضر، ضمن پرداختن به مبانی مفهومی و نظری تحقیق، با استفاده از روش‌های علمی، مؤلفه‌ها و شاخص‌های امنیت در عرصه تفکر را تبیین خواهد کرد.

۲. مبانی نظری

۲.۱ - پیشینه تحقیق

پژوهشگران انجمن مطالعات سیاسی حوزه علمیه قم، با انجام پژوهشی با عنوان «الگوی توسعه اسلامی - ایرانی در بُعد سیاسی» براساس فرمایشات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و اسناد بالادستی، ضمن بررسی چیستی و ماهیت الگوی اسلامی - ایرانی، به الگوی پیشرفت در سطح نظام سیاسی شامل ساختار سیاسی حاکمان در سطح جامعه و سیاست خارجی مطلوب شامل راهبردها، اهداف (ملی و فراملی) و ابزارها پرداخته و مدل مفهومی الگوی سیاسی اسلامی - ایرانی ارائه نموده‌اند.

همچنین مرکز مطالعات راهبردی ریاست جمهوری در پژوهش با عنوان «شاخص‌های الگوی اسلامی - ایرانی توسعه» براساس منابع و مستندات بالادستی مانند سند چشم‌انداز و قانون برنامه سوم و چهارم، ۳۶۰ شاخص در ابعاد مختلف از جمله ابعاد سیاسی و امنیتی، ارائه کرده است.

یاوری و همکاران (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «نظام حکومتی الگو در اندیشه امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مبانی نظری برنامه پنجم» تلاش نمودند؛ اصول، مؤلفه‌ها و ابعاد نظام حکومتی الگو را تبیین نمایند، این اصول، در نظام حکومتی الگو، مبتنی بر شریعت اسلامی و شامل شریعت، عدالت، استقلال، آزادی، عزت و کرامت انسانی است. نامبرده و همکارانش در این پژوهش عوامل مؤثر در موفقیت را ناظر بر دو محور درونی (خطرپذیری، ابتکار، انضباط، مدیریت و هماهنگی) و بیرونی (هوشیاری در برابر دشمنان، حفظ و ارتقای وحدت و انسجام و مقاومت و ایستادگی در برابر فشارهای دشمنان) می‌دانند. (یاوری، ۱۳۸۸)

رضایی، علیرضا (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «شاخص‌های توسعه از منظر اسلام، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و امام خمینی (ره)»، به زمینه‌های فرهنگی توسعه و پیشرفت از دیدگاه اسلام، قانون اساسی و امام خمینی (ره) پرداخته است. نتیجه حاصل از پژوهش حاکی است که در اسلام نوعی تعامل دوجانبه بین رفع نیازهای مادی و معنوی برای رسیدن به هدف توسعه وجود دارد. در اصل سوم قانون اساسی نیز بر پی‌ریزی اقتصاد مبتنی بر ضوابط اسلامی به منظور ایجاد رفاه و رفع فقر تأکید شده و بیانات امام خمینی (ره) نیز که مبتنی بر انسان‌سازی و تهذیب نفس انسان بوده، به عنوان هدف توسعه معرفی شده است. (رضایی، ۱۳۸۹)

ساعد نادر (۱۳۹۰)، در مقاله‌ای با عنوان «چارچوب تدوین الگوی پیشرفت اسلامی - ایرانی و جنبه‌های دفاعی آن «رهیافت حقوقی»، به الزامات حقوقی الگوی پیشرفت اسلامی - ایرانی پرداخته و با ارائه چارچوب حقوقی، مؤلفه‌های دفاعی الگو را عملیات دریا پایه، بازدارندگی پیشرفته، دفاع همه‌جانبه، تولید فکر و ارتقای راهبردی تبیین نموده است. (ساعد، ۱۳۹۰)

در مجموع در بیشتر پیشینه‌های مرتبط با الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت نقش امنیت به‌ویژه نقش ایجابی آن مغفول مانده است و یا اینکه به عنوان یکی از ابعاد الگو در کنار سایر ابعاد به آن پرداخته شده و نقش آن در سایر ابعاد مورد غفلت قرار گرفته است. در عین حال در پیشینه‌های مرتبط با پژوهش یا به امنیت پرداخته شده و یا به پیشرفت یا توسعه با شاخص‌های خاص آن پرداخته شده و کمتر رابطه دوسویه امنیت و پیشرفت مورد توجه قرار گرفته است. این در حالی است که این

تحقیق بر اساس رابطه دوسویه امنیت و پیشرفت شکل گرفته است به گونه‌ای که امنیت (مضیق) زمینه و بستر پیشرفت را فراهم می‌کند و تحقق پیشرفت باعث ارتقاء سطح امنیت (موسع) می‌شود.

۲.۲ - مفهوم شناسی متغیرها و ادبیات تحقیق

۲.۲.۱ - بازشناسی مفهوم امنیت

امنیت از جمله مباحث مهم و نیازهای اساسی انسان‌هاست که در طول تاریخ بشریت و در تمام مکاتب فکری، فلسفی و ایدئولوژیک و جریان‌های سیاسی و اجتماعی مورد توجه بوده است. هرچند در تعریف «امنیت» توافق عمومی وجود ندارد، اما تعاریف مندرج در فرهنگ‌های لغت، از مفهوم «امنیت» بر احساس آزادی از ترس یا احساس ایمنی که ناظر بر امنیت مادی و روانی است، تأکید شده است. فرهنگ معین، «امنیت» را به معنی ایمن شدن، در امان بودن و بیم نداشتن آورده است. (معین، ۱۳۷۵: ۳۵۴) در فرهنگ عمید، «امنیت» به معنی ایمنی، آرامش و آسودگی است و واژه «امن» را که مصدر امنیت است، به معنی اطمینان و آرامش خاطر، آرامش قلب و خاطر جمع بودن گرفته‌اند. (عمید، ۱۳۷۴: ۱۹۸) از حیث اصطلاحی نیز امنیت عبارت است از: توانمندی ایجاد و تضمین منافع و ارزش‌ها. (وجه ایجابی) (نوید نیا، ۱۳۸۸: ۳۳)

مفهوم امنیت از آن دسته مفاهیمی است که با وجود ادراک‌پذیری آن به‌عنوان یک نیاز عمومی، تاکنون تعریف جامع‌ومانعی از آن صورت نگرفته است. در اثر معروف ماندل با عنوان «چهره متغیر امنیت ملی»، این مضمون که امنیت به لحاظ مفهومی، چهره‌های متفاوتی دارد، مورد اشاره و تبیین قرار گرفته است. به اعتقاد وی، ارائه تعریفی کامل از امنیت، مستلزم بررسی و پژوهش در خصوص مفاهیم کلیدی چون قدرت، تهدید و... است. (ماندل، ۱۳۷۷: ۲۲) برخی در دیدگاهی وسیع‌تر، به راین عقیده‌اند که بخش اعظم رفتارهای فردی، گروهی و اجتماعی انسان‌ها، دارای صبغه امنیتی است؛ چراکه هیچ رفتاری فارغ از مخاطره و قدری تشویش نیست و اطمینان مطلق نیز امکان ندارد، چون رفتار و اراده انسان‌ها، قابل‌کنترل کامل نیست. (نصری، ۱۳۸۱: ۱۱۵) در مجموع، باید اذعان داشت که چالش‌های نوین ناشی از توسعه‌یافتگی مفهوم امنیت و اینکه «امنیت» دیگر معادل تهدیدهای تک‌ساحتی مرزی یا تهدیدهای صرفاً فردی و جسمی نیست، بلکه ابعاد تازه‌ای را نیز شامل می‌شود. (لرنر، ۱۳۸۳: ۲۴)

امنیت از جمله نیازهای دائمی و همیشگی انسان از مرد و زن، کوچک و بزرگ، و پیر و جوان در همه وضعیت‌هاست. امنیت از دید همه اندیشمندان مکتب‌های سیاسی اهمیت والایی دارد و

نخستین، مهم‌ترین و عمومی‌ترین هدف هر دولت و نظام سیاسی، تأمین امنیت اتباع و افراد کشور یا جامعه است و پس از تأمین امنیت است که می‌توان برای تحقق اهداف دیگر گام برداشت. درباره نقش امنیت در پیشرفت فردی و اجتماعی، همین بس که بدون امنیت، هیچ برنامه‌ای قابل اجرا نیست. ضرورت امنیت چنان مهم است که ملت‌ها در طول تاریخ برای تأمین آن، حکومت‌های استبدادی را تحمل کرده‌اند تا آن‌ها امنیت مرزها را حفظ و خطر تهاجم اقوام و گروه‌های سرکش را دفع کنند. (هاشمیان فرد، ۱۳۸۸: ۲۹) حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درباره امنیت می‌فرماید: «امنیت نعمت بزرگی است. در قرآن کریم هم راجع به امن و امنیت سخن رفته است. در هر جامعه‌ای طمأنینه لازم برای پیشرفت‌های مادی و معنوی، امنیت است... شرط حرکت عظیم اجتماعی برای ملت در درجه اول، امنیت است.» (۱۳۷۸/۰۶/۱۰ - khamenei.ir)

۲.۲ - بازشناسی مفهوم پیشرفت

در تعریفی عام که مبتنی بر همه بینش‌ها و منش‌هاست، پیشرفت عبارت است از «فرآیند حرکت از وضعیت موجود به سمت وضعیت مطلوب». به راین اساس، الگوی پیشرفت باید مشتمل بر سه امر تحلیل وضعیت موجود، تبیین وضعیت مطلوب و راهبرد حرکت از وضعیت موجود به مطلوب، باشد. با نگاهی جامع‌تر پیشرفت به‌عنوان «فرآیند بسط ظرفیت‌های ملی از طریق تعدیل و تأمین نیازهای اساسی جامعه با عمل به جامعیت اسلام به‌منظور دستیابی به حیات طیبه». (جمالی، ۱۳۹۰: ۲۳۹)، تعریف شده است.

الگوهای پیشرفت، دست‌کم در یکی از این سه مورد با یکدیگر اختلاف دارند و یکی از دلایل اصلی این اختلاف نیز جهان‌بینی حاکم بر این الگوهاست؛ چیزی که از آن با عنوان متاپارادایم الگوهای توسعه یاد می‌شود. برای نمونه، اگر همچون مکتب لیبرالیسم معتقد به دئیسم، اصالت ماده، اصالت تجربه، اصالت فرد، و... شویم، پیشرفت را به‌گونه‌ای معنا خواهیم کرد و براساس مبانی معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی اسلامی به مفهوم دیگری از پیشرفت خواهیم رسید. (میرمعزی، ۱۳۹۰: ۶۰)

یکی از جدیدترین رویکردها در مقوله پیشرفت، رویکرد پیشرفت توأم با عدالت است؛ چراکه مفهوم رایج «توسعه‌یافتگی» با مفهوم رایج آن در غرب، چه به لحاظ مفهومی و چه از نظر غایت تناسبی ندارد. مفهوم پیشرفت توأم با عدالت، شاخص‌هایی برای ارزیابی و اندازه‌گیری و مقایسه درجه پیشرفت‌یافتگی دارد که با سه شاخص اساسی پیشرفت توأم با عدالت، شامل درآمد حلال

(برای سطح رفاه پایدار)، امید به انصاف (برای سطح عدالت و سلامت عمل) و الهام‌بخش (برای نفوذ اخلاق و وجدان کاری) تعیین می‌شود که از حصول متوازن سه شاخص، پیشرفت عادلانه به دست می‌آید. از نظر اسلام آنچه مذموم است، جایگزینی حیات مادی به جای حیات معنوی و زندگی فانی دنیوی به جای زندگی جاوید اخروی است و آنچه را که اسلام مذمت کرده، انتخاب دنیا و مواهب دنیوی به عنوان هدف اصلی و غایت زندگی است. در غیر این صورت، عمران و آبادانی دنیا و تجلی مواهب و نعمت‌های دنیایی در عینیت زندگی انسان به هیچ وجه نفی نشده است. (پاراحمدی ۱۳۸۹: ۸)

بنابراین، پیشرفت از نظر اسلام را می‌توان «فرآیند تحول اساسی و بنیادی در کیفیت و کمیت زندگی فردی و اجتماعی جامعه بر مبنای اندیشه اسلامی به منظور تأمین نیازهای اساسی در همه ساحت‌های زندگی؛ به گونه‌ای که این تغییر و تحول؛ ارادی، هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده، متعادل و متوازن و پایدار، جامع و فراگیر، با هدف استعلاء و تکامل بشر در مسیر دستیابی به حیات طیبه در زندگی دنیایی و برخورداری از نعمت‌های جاودانه و رضوان الهی در آخرت» (همان: ۲۴)، قلمداد نمود.

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در خصوص پیشرفت موردنظر در ج.ا.ا می‌فرمایند: «مدل پیشرفت باید برای ایران اسلامی، برای این جغرافیا، با این تاریخ، با این ملت، با این امکانات و با این آرمان‌ها ترسیم و تعیین شود و بر اساس آن حرکت عمومی کشور به سوی پیشرفت در بخش‌های مختلف شکل بگیرد». (۱۳۸۶/۰۲/۲۵ - *khamenei.ir*) معظم‌له همچنین در خصوص رویکرد اسلامی حاکم بر الگوی پیشرفت کشور می‌فرمایند: «اساس کار در جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر تحقق آرمان‌های اسلامی است. بنابراین، در یکایک کارهای برنامه‌ریزی و سیاست‌های کلان کشور در امر توسعه این مهم باید مورد توجه قرار گیرد.» (۱۳۸۵/۰۲/۲۴ - *khamenei.ir*)

۳.۲ - بازشناسی مفهوم تفکر

تفکر به معنای: «تأمل، تردد، تصرف و حرکت قلب، با نظر نمودن در مقدمات و دلایل، برای رسیدن به مطلوب و حقیقت معنای شیء است». (مصطفوی، بی‌تا: ۱۲۵ و ۱۲۶) فرهنگ معارف اسلامی در تعریف «تفکر» آورده است: تفکر یعنی فکر و اندیشه کردن... و تصرف قلب در معانی اشیا جهت درک مطلوب و از نظر اهل ذوق تفکر نتیجه تذکر است. (سجادی، ۱۳۷۹: ۵۶۶) همچنین فرهنگ فلسفی، «تفکر» را عبارت از نظرکردن در معقولات و بازگشت فکر به خویشتن

برای نظر کردن در اعمال ذاتی خود و یا برای کشف اصولی که مقوم و مفسر این اعمال است، می‌داند. (صلیبا و صانعی، ۱۳۶۶: ۶۳۴) پرواضح است که تکلفی در فکر کردن نیست، البته منظور این سخن، فهم مسائل پیچیده و غوامض علوم هم نیست، بلکه مواردی که قرآن کریم به تفکر در آن‌ها ارشاد می‌نماید، موارد سخت و سنگینی نیستند و به عقیده‌ی بسیاری از متکلمان، رهنمودهای قرآنی به‌سوی بديهيات و فطريات است. از همین رو، آنجا که قرآن کریم می‌فرماید: «أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ، ءَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ» (واقعه/ ۶۸ و ۶۹) معلوم است که خداوند، باران را فرو می‌آورد و این کار به دست بشر نیست، اما چرا قرآن کریم بر چنین مواردی که بر مدار التزام به حق و دوری از باطل می‌چرخد، دستور به «تفکر» داده و بی‌خردان را مذمت و توبیخ می‌نماید. به همین دلیل، ادعا می‌شود که اگرچه «تفکر» پذیرش حقایق فطری و معلومات حضوری است لکن علم به معلومات حضوری آسان و التزام و تنظیم ذات بر آن دشوار است. علم به اینکه خدای حکیم و قادر مطلق، قطرات باران را از آسمان فرو می‌فرستد، بنابر یک قول از بديهيات و فطريات است و خداشناسی از علوم حضوری است، ولی شکر نعمت و ایمان و التزام بر این حقیقت و تنظیم ذات بر اساس حکمت و حرکت در مسیر ربوبیت با سختی‌ها و چشم‌پوشی از بسیاری از لذت‌ها همراه است که هر کسی از عهده آن برنخواهد آمد. به عبارتی، پذیرفتن و مطاوعه اختیاری حقایق تعبیه شده توسط خدا در عالم یعنی «تفکر» در خود و اعمال خود برای تنظیم آن. به همین خاطر تفکر، نتیجه تذکر خواهد بود. بنابراین، «تفکر»؛ عمل سخت پذیرش درونی معلومات و حقایق است. پذیرش محصول علمی «تفکیر». چنانکه تفکیر را به معنی اعمال عقل در کارها و یا ترتیب و تنظیم معلومات برای رسیدن به مجهول دانسته‌اند. (صلیبا و صانعی: ۲۴۵) البته این پذیرش درونی یک مرحله قبلی و یک مرحله‌ی بعدی دارد، اول اینکه انسان باید کشف حقایق کند و میان حق و باطل، علم صادق و علم کاذب تشخیص دهد و پس از شناسایی صحیح از سقیم، ملازم حق و ملتزم به آن گردد. این التزام بر حق است که معنای پذیرش درونی را کامل می‌کند. بنابراین اگر کسی در اولین گام تفکر که شناسایی حق از باطل است بلندگد، نوبت به التزام و عقیده حق نخواهد رسید. (باباپور و اسفندیار؛ ۱۳۹۲: ۵۲ - ۴۱)

۴.۲ - تفکر از منظر قرآن

از نظر قرآن تفکر به معنای حرکت نفس، برای کشف، تشخیص، دریافت و قبول هدایت فطری است. اینکه به‌جای فساد و شر، خیر و صلاح را برگزیند در حالی که تشخیص فساد از صلاح و

تمایز میان شر و خیر در نهاد او تعبیه شده و به خوبی آن را می‌شناسد. به عبارتی تفکر به معنای بازیابی الهامات فطری و قبول آیات هستی، است که از آن‌ها به آیات آفاقی و انفسی تعبیر می‌کنند: سُنُّرِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْاَفَاقِ وَفِي اَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ اَوْ لَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (فصلت / ۵۳) پس وظیفه‌ی انسان این است که بینش‌ها و گرایش‌های فطری خود را پذیرفته و به رهنمودهای آن تن دهد تا از این طریق از تعادل نفس، خود را خارج نسازد. پس «تفکر» فعالیتی است که انسان را در این مسیر یاری کرده و «تقوا» به معنای نگهداری نفس در تعادل است. آیه ۸ سوره مبارک «شمس» به همین معنا اشاره می‌کند. اینکه «فجور» به معنی برهم زدن و شکستن سیر موزون در وجود انسان است و «تقوا» به معنای نگهداری نفس در مسیر تعادل و تسویه برای رسیدن به کمال است. تعادل و تسویه‌ای که خدا از ابتدای آفرینش به نحو احسن در او به ودیعت گذاشته بود: «خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ» (انفطار / ۶ و ۷). پس خداوند انسان‌ها را آفرید و تمام اعضا و قوای او را متناسب و یکسان قرار داد و به آن‌ها تعادل بخشید. نفس را آفرید و او را تسویه کرد و در همه جوانب آن اعم از قوا و بینش‌ها و گرایش‌ها، مساوات برقرار کرد و چیزی که او را از مسیر اعتدال خارج سازد و خط تعادلش را بشکند یعنی «فجور» را به او الهام کرد و نیز آنچه او را در مسیر مستقیم و خط اعتدال نگه دارد یعنی «تقوا» را به او بخشید.

۵.۲ - تفکر از منظر حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درباره تفکر می‌فرماید: «تفکر در آفرینش، تفکر در وظائف انسان، تفکر در زندگی دنیا، تفکر درباره‌ی آخرت، تفکر در اوضاع سیاسی عالم، تفکر در مسائل اصولی و اساسی زندگی بشر. ما تحول در علم و پیشرفت در علم داریم، پیشرفت در فکر هم باید پیدا کنیم. اندیشه و تفکر است که خط و جهت و سمت تلاش‌های علمی و اقتصادی و اجتماعی و سیاسی جوامع را ترسیم می‌کند. این هم مراقبت دوم». (۱۳۹۱/۷/۱۲ - *khamenei.ir*)

همچنین معظم‌له تأکید می‌فرمایند: «عرصه‌های پیشرفت را به‌طور کلی بایستی مشخص کنیم در درجه اول، پیشرفت در عرصه فکر است. ما بایستی جامعه را به سمت یک جامعه متفکر حرکت دهیم؛ این هم درس قرآنی است. شما ببینید در قرآن چقدر «لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ»، «لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ»، «أَفَلَا يَعْقِلُونَ»، «أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ» داریم. ما باید جوشیدن فکر و اندیشه‌ورزی را در جامعه خودمان به یک حقیقت نمایان و واضح تبدیل کنیم. البته این از مجموعه نخبگان شروع خواهد شد، بعد سرریز خواهد شد به آحاد مردم. البته این راهبردهایی دارد، الزامات دارد. ابزار کار، آموزش و پرورش و

رسانه‌هاست؛ که باید در برنامه‌ریزی‌ها این‌ها همه لحاظ شود و بیاید. (۱۳۸۹/۹/۱۰ - *khamenei.ir*)

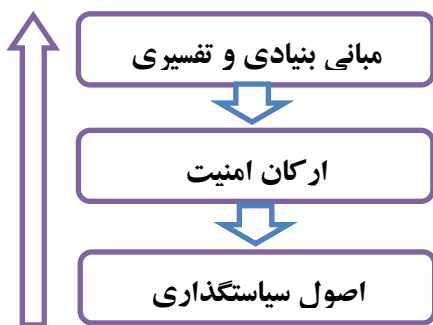
۲.۲.۶. الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

در این پژوهش الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت به مجموعه نظام‌مندی از مفاهیم، اصول موضوعه، قوانین و راهبردها اطلاق می‌شود که در ساختاری منطقی و مبتنی بر مبانی معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی اسلام و در چارچوب حقوق و اخلاق اسلامی به تحلیل وضعیت موجود ایران و تبیین وضعیت مطلوب آن و ارائه راهبردها برای تغییر وضعیت موجود به وضعیت مطلوب می‌پردازد.

۲.۳ - چارچوب نظری پژوهش

در این پژوهش، به‌طور تلفیقی از سه نظریه «جامعه‌شناسی سیاسی امنیت»، نظریه «امنیت در جمهوری اسلامی ایران» و نظریه «سیاست متعالیه» به‌عنوان چارچوب نظری بهره گرفته شده است؛ در حقیقت این نظریه‌ها ترکیب سودمندی از دیدگاه‌های اسلامی در حوزه امنیت به دست داده و بر غنای پژوهش افزودند.

در نظریه «جامعه‌شناسی سیاسی امنیت»، امنیت در سطوح سه‌گانه ساخت اجتماعی (افکار عمومی)، ساخت سیاسی (قدرت حاکم) و ساخت ایدئولوژیک یا ساخت فکری (نخبگان) مورد تحلیل قرار می‌گیرد. براساس این نظریه، امن‌ترین جامعه، جامعه‌ای است که ساخت اجتماعی آن آگاه و فعال، قدرت سیاسی آن مصلح، و نخبگان آن آزاده یعنی آمر به معروف و ناهی از منکر باشند؛ و نامن‌ترین جامعه نیز جامعه‌ای است که دارای ساخت اجتماعی جاهل و فعال است و قدرت سیاسی آن مغرض، و نخبگان فکری آن منفعت‌جو هستند. در جامعه دوم، انسداد به وجود می‌آید که تنها راه رفع آن، ایثار است. (افتخاری، ۱۳۸۹: ۳۵ - ۲۰)

نظریه «امنیت در ج.ا.ا»، به اصول، قواعد و فرضیات مرتبط با ارکان اساسی امنیت توجه دارد. با قراردادن سه سطح یا لایه «مبانی بنیادی و تفسیری»، «ارکان امنیت» و «اصول سیاست‌گذاری» در رابطه‌ای طولی و

تعاملی، الگویی از نظریه جامع امنیتی ارائه شده است. امنیت در نظریه امنیتی ج.ا.ا یکی از اهدافِ واسط است؛ اما خود، وسیله‌ای برای اهدافِ دیگر به شمار می‌رود. از این نظر، غایتِ اصلی امنیت به اصلِ توحیدمحوری باز می‌گردد و تحققِ عبودیت، نتیجه نهایی امنیت است؛ اما اهدافِ دیگری چون برقراری عدالت، توسعه و... نیز تنها با مقدمه امنیت امکان‌پذیر می‌گردند. امنیت در این نظریه مفهومی عقیدتی- فرهنگی، بسط‌محور، پایدار و جامع‌الابعاد است. همچنین برخلاف برخی از نظریات امنیتی، مرجع امنیت در جمهوری اسلامی ایران، امری چندوجهی است. مجموعه نظریه‌ها در اندیشه جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که ترکیب «اسلام، نظام اسلامی و مردم» چیزی است که باید از تهدید، مصون بماند و تهدید آن، تهدید امنیتی تلقی می‌شود. (ره پیک، ۱۳۸۷: ۲۷۸-۲۷۱)

نظریه «سیاست متعالیه» امنیت انسان را با تأمین اهداف دنیوی و اخروی مورد نظر اسلام، از طریق ایمان و عمل صالح (الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَلْبَسُوا اِيْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَ هُمْ مُهْتَدُونَ - سوره مبارکه انعام: ۸۲) محقق می‌داند. بنابراین از نظر این نظریه هر چه مصالح دنیوی و اخروی انسان را به خطر بیندازد، تهدید و از بین برنده امنیت انسان است. انسان عاقل، انسانی است که در برابر تهدیداتی که بقای اخرویش را تهدید می‌کند، از خودش حفاظت می‌کند. چنین انسانی، متعالیه می‌شود. بر این اساس، می‌توان گفت: «امنیت دینی، امنیتی است که متوجه شکوفایی استعدادهای انسان با محوریت عقل به‌عنوان پیامبر باطنی می‌شود و از آموزه‌های دینی که پیامبران الهی برای هدایت انسان و تربیت انسان آورده‌اند، استفاده می‌کند». (لک زایی، ۱۳۸۹: ۱۱)

براساس نظریات فوق در عرصه تفکر، سه مؤلفه «ساخت فکری»، «استقلال فکری و خودباوری» و «آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی»، به‌عنوان مؤلفه‌های مهم در تأمین امنیت و زمینه‌ساز پیشرفت در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت توسط جامعه آماری تأیید شد و تحقق هر یک از آن‌ها در شکل‌گیری امنیت پایدار و استمرار پیشرفت، در این عرصه مورد تأکید قرار گرفت:

الف - استقلال فکری و خودباوری

وجود استقلال فکری و خودباوری نشانه امنیت فکری و زمینه‌ساز رشد و پیشرفت جامعه است. در هر جامعه‌ای که امنیت سیاسی و خودباوری ملی، کارایی و کارآمدی نظام سیاسی و تفکیک قوا و توجه به منافع ملی مورد توجه قرار نگیرد، عملاً در ایجاد استقلال فکری و خودباوری آحاد مردم، به‌ویژه نخبگان آن، اختلال ایجاد خواهد کرد که این به‌نوبه خود بی‌ثباتی و کاهش امنیت را

به دنبال داشته و در نتیجه روند پیشرفت را به دنبال دارد و در نتیجه روند پیشرفت را کند و گاه متوقف خواهد کرد.

ب - آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی

گسترش آگاهی‌های سیاسی و بصیرت عمومی، باعث شناخت زمان، وظیفه، تکلیف، اهداف و راهبردهای دشمنان، تفکیک حق از باطل و موجب امنیت پایدار است. از جمله شاخص‌های مهم، تحقق آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی از «شناخت منابع تهدید و منابع ناامنی»، «فهم و درک مشترک» و «وفاداری به ارزش‌های ملی و انقلابی»، می‌توان نام برد.

ج - ساخت فکری

ساخت فکری نخبگان تأثیر زیادی بر احساس امنیت، خودباوری و باور به توان بالای کشور برای پیشرفت دارد. از جمله شاخص‌های مهم در سنجش ساخت فکری و تعیین میزان تحقق آن، به «مشارکت نخبگان در تصمیم‌سازی»، «اجماع نخبگان در وجود احساس امنیت» و «همراهی فکری نخبگان با نظام سیاسی حاکم» می‌توان اشاره کرد.

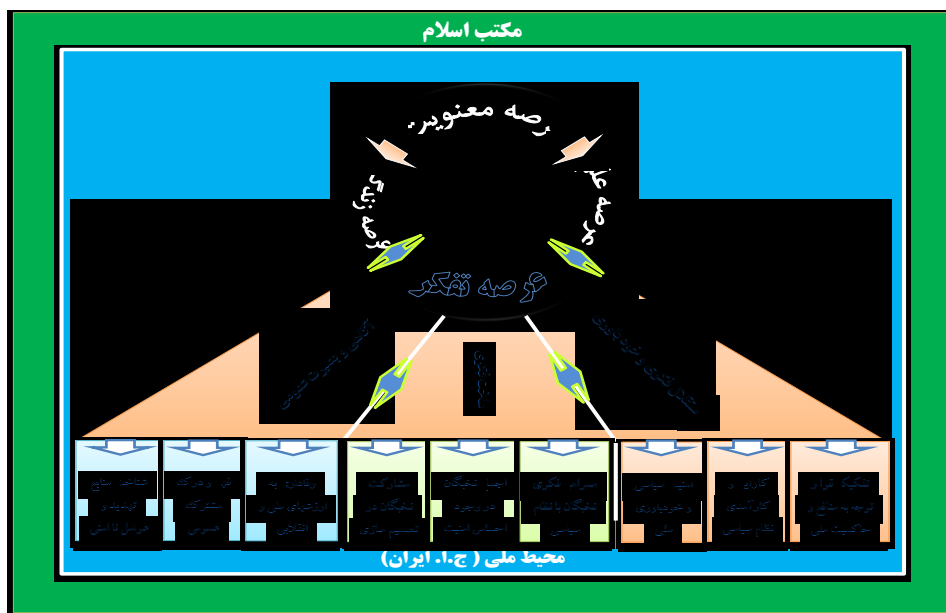
مؤلفه	مرجع / منبع	نحوه تأمین امنیت در عرصه‌ها	شاخص‌ها
آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی	امام خمینی «رحمت‌الله تعالی علیه»	گسترش آگاهی‌های سیاسی و بصیرت عمومی، باعث شناخت زمان، وظیفه، تکلیف، اهداف و راهبردهای دشمنان و تفکیک حق از باطل و موجب امنیت پایدار است.	شناخت منابع تهدید و عوامل ناامنی
	حضرت امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی»		فهم و درک مشترک عمومی
			وفاداری به ارزش‌های ملی و انقلابی
ساخت فکری	افتخاری	ساخت فکری نخبگان تأثیر زیادی بر احساس امنیت، خودباوری و باور به توان بالای کشور برای پیشرفت دارد.	مشارکت نخبگان در تصمیم‌سازی
			اجماع نخبگان در وجود احساس امنیت
			همراهی فکری نخبگان با نظام سیاسی
	امام خمینی	وجود استقلال فکری و خودباوری	امنیت سیاسی

کارآمدی نظام سیاسی	نشانه امنیت فکری است و بستر رشد و پیشرفت را فراهم می‌کند.	«رحمت‌الله تعالی علیه» قانون اساسی	استقلال فکری و خودباوری
خودباوری ملی			

جدول ۲: جدول مؤلفه‌ها، مرجع و شاخص‌های عرصه تفکر

۲.۴. مدل مفهومی

در این مدل، بین عرصه‌های چهارگانه الگوی پیشرفت که مورد تأکید حضرت امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی» است و ابعاد و مؤلفه‌های عرصه تفکر، ارتباط منطقی و متقابل برقرار گردیده، آرمان‌ها و ارزش‌های بنیادین نظام جمهوری اسلامی ایران مورد توجه قرار گرفته و نقش محیط ملی که محاط در محیط بین‌المللی است، مد نظر قرار گرفته است. درنهایت این منظومه فکری متعادل و متعامل دو هدف را تعقیب می‌کند: «ایجاد امنیت در عرصه تفکر برای دستیابی به پیشرفت» و «استمرار پیشرفت برای ارتقا سطح امنیت در عرصه تفکر»، که غایت آن، دستیابی به «جامعه متعالی، امن و پیشرفته» است.

شکل ۲: مدل مفهومی تحقیق

۳. روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش از نوع کاربردی- توسعه‌ای است و از روش ترکیبی (کمی و کیفی) باهدف دستیابی به ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های جایگاه امنیت در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت استفاده شده و اطلاعات مورد نیاز نیز به کمک تکنیک‌های مصاحبه عمیق، استفاده از اسناد و مدارک علمی، اسناد بالادستی و پرسشنامه (با پرسش‌های باز و بسته)، انجام گردید. طی این فرآیند، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های امنیت و جایگاه آن در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت توصیف و مطالعه شد و چگونگی وجود و توزیع ویژگی‌ها و شاخصه‌های پژوهش در نمونه‌ای که باید جامعه مورد پژوهش را نمایندگی کند، مورد ارزیابی قرار گرفت.

قلمرو زمانی پژوهش مطابق سند چشم‌انداز تا سال ۱۴۰۴ شمسی خواهد بود و تا زمانی که مؤلفه‌ها، شاخص‌ها و ابعاد الگوی مذکور دستخوش تغییر جدی از سوی سیاست‌گذاران کشور نگردد. مطابق الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت قلمرو مکانی این پژوهش نیز قلمرو حاکمیتی ج.ا.ایران خواهد بود. قلمرو موضوعی پژوهش، امنیت در عرصه تفکر در طراحی، اجرا و تحقق الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت است.

جامعه آماری مدنظر عبارت‌اند از؛ الف- اسناد بالادستی شامل قانون اساسی، سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، بیانات حضرت امام خمینی «رحمه‌الله» و حضرت امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی»، ب- خبرگان مجرب اعم از خبرگان نظری که آثار علمی در حوزه امنیت ملی دارند و خبرگان تجربی که دارای حداقل سابقه ۲۰ ساله در حوزه امنیتی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و راهبردی، دارای تحصیلات با درجه دکتری در حوزه‌های مرتبط، دارای تجربه اجرایی و مدیریتی در سطح مدیریت‌های ارشد نظام، برخوردار از تجارب لازم در زمینه تدوین الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت و معتقد به الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت و ضرورت تدوین آن، انتخاب گردیدند.

از آنجا که تعداد افرادی که هم در زمینه الگو و هم در زمینه مباحث امنیتی از دانش و تجربه کافی برخوردار باشند، بسیار محدود است، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، نظر ۷۰ نفر از اساتید و خبرگان در دسترس با ویژگی‌های ذکر شده ($N=n$) اخذ گردید. همچنین از روش‌های آمار توصیفی و نرم افزار SPSS برای تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده استفاده گردید. بنابراین، برای جمع‌آوری اطلاعات از دو روش زیر استفاده شده است:

الف - روش اسنادی

برای تدوین ادبیات پژوهش، مفهوم‌شناسی و بررسی الگوهای نظری و بررسی سوابق و توصیف مؤلفه‌های الگو، با مطالعه متون، کتب، مقالات، منابع اینترنتی، پژوهش‌های پیشین مرتبط با عنوان پژوهش، اطلاعات لازم با استفاده از فیش‌برداری جمع‌آوری گردید.

ب - روش میدانی

با استفاده از روش میدانی و مراجعه حضوری به افراد خبره انتخاب شده اطلاعات آن‌ها به دو روش زیر اخذ گردید:

✓ انجام مصاحبه؛ با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند با ۱۲ نفر از جامعه آماری پژوهش در خصوص جایگاه امنیت در عرصه تفکر الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و مؤلفه‌ها و شاخص‌های آن عرصه، مصاحبه نیمه عمیق به عمل آمد.

✓ استفاده از پرسشنامه: در این پژوهش در یک مرحله برای اطمینان از روایی شاخص‌ها، مؤلفه‌ها و ارتباط دوسویه آن‌ها با یکدیگر و نیز ارتباط آن‌ها با ابعاد، پرسشنامه‌ای تنظیم شد و با مراجعه به افراد خبره، درخصوص درستی پرسشنامه نظرخواهی به عمل آمد و ملاحظات آنان بعد از تجمیع و ارزیابی، برای اصلاح و تکمیل شاخص‌ها و مؤلفه‌ها، استفاده گردید. در مرحله پرسشنامه بعدی با روش نمونه‌گیری هدفمند در بین ۷۰ نفر از اساتید، مدیران و صاحب نظران واجد شرایط به‌عنوان جامعه آماری مورد مطالعه، توزیع و اطلاعات آن‌ها در مورد موضوع تحقیق اقدام شد.

۳.۱. روایی و پایایی تحقیق

با توجه به مؤلفه‌ها و شاخص‌های احصاء شده برای عرصه تفکر الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت ابزار پژوهش (پرسشنامه) تهیه گردید و برای بررسی اعتبار آن در اختیار ۱۵ نفر از اساتید و خبرگان قرار گرفت و پس از اخذ نظر صاحب نظران، اصلاحات لازم در پرسشنامه اولیه اعمال و مجدداً پرسشنامه در بین ۲۰ نفر از اساتید حوزه و دانشگاه توزیع و پس از اعتبار سنجی و رفع اشکالات، پرسشنامه نهایی تهیه گردید.

در ضمن روایی منطقی پرسشنامه‌ها از دو جنبه روایی ظاهری و محتوایی به دلیل روشن و بدون ابهام بودن گویه‌ها و همچنین کفایت کمیت و کیفیت آن‌ها، از سوی خبرگان، صاحب‌نظران و استادان دانشگاه تأیید شد.

همچنین روایی سازه ابزار سنجش نیز با استفاده از تحلیل عاملی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در نتیجه تحلیل عاملی صورت گرفته، مشخص گردید که همگی گویه‌های پرسشنامه دارای بار عاملی غیر صفر هستند. همچنین سایر نتایج نشان داد که پرسشنامه به کار گرفته شده توانسته است در مجموع، حدود ۹۲ درصد از میزان واریانس داده‌ها را تبیین کند. یعنی ارزش ویژه پرسشنامه ۹۲ درصد از ۱۰۰ درصد به شرح جدول زیر است:

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	بار عاملی (F)
عرصه تفکر	ساخت فکری	مشارکت نخبگان در تصمیم‌سازی	۰.۹۵۰
		اجماع نخبگان در وجود احساس امنیت	۰.۸۰۷
		همراهی فکری نخبگان با نظام سیاسی	۰.۸۹۹
	استقلال فکری و خودباوری	امنیت سیاسی و خودباوری ملی	۰.۹۰۴
		کارآیی نظام سیاسی	۰.۸۹۷
		تفکیک قوا و توجه به منافع و حاکمیت ملی	۰.۹۳۱
	آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی	شناخت منابع تهدید و عوامل ناامنی	۰.۹۲۸
		فهم و درک مشترک عمومی	۰.۹۲۲
		وفاداری به ارزش‌های ملی و انقلابی	۰.۸۵۱
	درصد واریانس		of Variance%
ارزش ویژه		Cumulative%	۹۲/۳۲۳

جدول ۲: نتایج تحلیل عاملی شاخص‌های مرتبط با هریک از مؤلفه‌ها

۳.۲. پایایی پرسشنامه

برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری، میزان ضریب اعتماد با روش آلفای کرونباخ محاسبه شد که مقدار آلفای به دست آمده (۰/۸۵۲) بر قابلیت اعتماد پرسشنامه صحه گذاشت.

براساس فرمول آلفای کرونباخ j (تعداد

$$r_a = \frac{j}{j-1} \left(1 - \frac{\sum sj^2}{s^2} \right)$$

زیرمجموعه سؤال‌های پرسشنامه)، Sj^2 (واریانس نمرات هر زیرمجموعه) و S^2 (واریانس کل)

است.

بدیهی است که آلفای بیشتر از ۸/، نشان‌دهنده پایایی بالای ابزار اندازه‌گیری پژوهش است:

تعداد پرسش‌ها	میزان آلفای محاسبه‌شده
۳۶	۰/۸۵۲

جدول ۳: میزان آلفای کرونباخ

۳.۳. روش تلفیق داده‌ها

از آنجائی‌که در این تحقیق از روش آمیخته بهره گرفته شده است، در روش کمی از تکنیک پرسشنامه و در روش کیفی به‌طور توأمان از تکنیک مطالعه اسنادی و مصاحبه استفاده شده است. از این‌رو بر مبنای روش نمونه‌گیری هدفمند با ۱۲ نفر از افراد صاحب‌نظر در حوزه‌های راهبردی و امنیت که به‌طور نظری و عملی با الگوهای پیشرفت و نقش امنیت در برنامه‌ریزی‌های راهبردی آشنایی کامل داشته‌اند مصاحبه به عمل آمده و اهم مقوله‌ها و مفاهیم مورد تأکید ایشان نیز احصاء شده و به‌صورت اکتشافی، مقولات اصلی استخراج شده و براساس راهبردهای تبدیل اطلاعات و داده‌های کمی به کیفی مورد استفاده و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

برای تلفیق داده‌ها از روش اکتشافی تلفیق داده‌های کمی و کیفی استفاده گردید. (مایلز و هوبرمن، ۱۹۹۴: ۴۱) هدف از این روش تلفیقی تحت تأثیر قرار دادن نتایج روش اول (کیفی) در روش دوم (کمی) است. بنابراین مؤلفه‌ها و شاخص‌های امنیتی عرصه تفکر از طریق پرسشنامه باز با ۱۵ نفر از نخبگان در میان گذاشته شد و ملاحظات آن‌ها جهت اطلاع شاخص‌ها و مؤلفه‌های اعمال گردید تا میزان روایی پرسشنامه بهبود یابد. (روش کیفی) در ادامه با ده نفر از نخبگان، مصاحبه نیمه ساخت‌یافته صورت گرفت که بعد از استخراج گزاره‌ها و مقوله‌بندی آن‌ها، پرسشنامه نهایی آماده گردید (روش کیفی) که در نهایت در میان ۶۸ نفر از نخبگان این پرسشنامه توزیع و داده‌های خام بر اساس طیف پنج‌گزینه لیکرد جمع‌آوری گردید و سپس تحلیل آماری صورت گرفت (روش کمی).

۴. تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

۴.۱. آمار توصیفی

در نمونه مورد مشاهده در این تحقیق ۲/۹ درصد از پاسخ‌دهندگان جزء گروه سنی ۲۵-۳۵ سال

هستند، ۲۹/۴ درصد از آن‌ها بین ۳۶-۴۵ سال سن دارند و ۶۷/۶ درصد، بالای ۴۶ سال سن داشته‌اند. بیشترین گروه سنی مربوط به گروه ۴۶ سال به بالا است، که معمولاً در این سنین کارکنان با توجه به برخورداری از تجربه‌ی بالا به حداکثر کارآیی می‌رسند، لذا به طور کلی می‌توان نتیجه گرفت که مدیران سازمان افرادی جوان و پرتوان و البته با تجربه‌ی مناسب کاری می‌باشند و به موضوع موردتحقیق به‌خوبی آشنایی دارند.

از نظر نوع نهادهای خدمتی ۱۵ نفر از پاسخ‌دهندگان در سازمان‌های لشگری و ۵۲ نفر از پاسخ‌دهندگان در سازمان‌ها و نهادهای کشوری مشغول انجام‌وظیفه هستند. یعنی به عبارتی ۲۲/۱ درصد از پاسخ‌دهندگان در سازمان‌های نظامی و یا لشگری و ۷۶/۵ درصد از آنان در سایر سازمان‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی مشغول خدمت هستند. یک نفر نیز نوع سازمان خود را مشخص ننموده است. می‌توان نتیجه گرفت که نظرخواهی از پاسخ‌دهندگان به‌تناسب و به‌خوبی صورت گرفته است. با توجه به این می‌توان گفت داده‌ها از سطح تمامی سازمان‌ها و از میان تخصص‌ها ی موردنیاز مانند اقتصاد، امنیت، سیاست، نظامی و موضوعات راهبردی جمع‌آوری گردیده است.

از نظر سطح یا عنوان شغل ۳۰٪ درصد از پاسخ‌دهندگان در سطوح مدیریت عالی سازمان‌های لشگری و کشوری خدمت می‌نمایند. ۵۲/۹ درصد از سؤال‌شوندگان نیز در سطوح مدیریت میانی سازمان‌ها و نهادها و ۱۳/۲ درصد از آنان در سطح مدیریت عملیاتی بوده‌اند. بیشتر پاسخ‌دهندگان در سطح مدیر میانی سازمان‌ها بوده‌اند. ۸ نفر نیز سطح شغل خود را مشخص ننموده‌اند.

الف) نتایج تجزیه و تحلیل توصیفی مرتبط با مؤلفه آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی:

مطابق خروجی جدول، ۴/۴ درصد از پاسخ‌دهندگان به گزینه ۳ (متوسط)، ۵۸/۸ درصد به گزینه زیاد، و ۳۶/۸ به گزینه خیلی زیاد رأی داده‌اند. در مجموع ۶۵ نفر معتقدند که دارا بودن آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی مربوط به عرصه تفکر در تولید امنیت نقش دارد.

ب) نتایج تجزیه و تحلیل توصیفی مرتبط با مؤلفه ساخت فکری جامعه:

مطابق خروجی جدول، ۱۰/۳ درصد از پاسخ‌دهندگان به گزینه ۳ (متوسط)، ۳۹/۷ درصد به گزینه زیاد، و ۵۰ درصد به گزینه خیلی زیاد رأی داده‌اند. در مجموع ۶۱ نفر معتقدند که ساخت فکری جامعه مربوط به عرصه تفکر در تولید امنیت نقش دارد.

پ) نتایج تجزیه و تحلیل توصیفی مرتبط با مؤلفه استقلال فکری

مطابق خروجی جدول، ۲/۹ درصد از پاسخ‌دهندگان به گزینه ۳ (متوسط)، ۴۴/۱ درصد به گزینه زیاد، و ۵۲/۹ درصد به گزینه خیلی زیاد رأی داده‌اند. در مجموع ۶۶ نفر معتقدند که استقلال فکری مربوط به عرصه تفکر در تولید امنیت نقش دارد.

۴.۲. آمار استنباطی

در تحقیق حاضر به کمک اساتید و با تشکیل جلسات هم‌اندیشی، پیرامون نقش عرصه تفکر در امنیت الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت مورد بحث و تبادل نظر قرار گرفت و تعدادی شاخص نیز به عنوان زیرمجموعه این حوزه، از سخنرانی‌های ایرادشده توسط معظم له استخراج و دسته‌بندی گردیدند و در قالب پرسشنامه تنظیم و سپس در مورد میزان اهمیت هر یک از شاخص‌ها از ۶۸ نفر از خبرگان که در این زمینه فعال بوده و صاحب نظر هستند، نظرخواهی به عمل آمد. داده‌های جمع‌آوری شده به کمک نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای این منظور فرضیاتی به شرح زیر تدوین و با استفاده از آزمون t یک نمونه‌ای مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. قبل از انجام آزمون یادشده به منظور حصول اطمینان از نرمال بودن توزیع داده‌ها آزمون کولموگروف-اسمرینوف انجام گردید که نتایج به شرح زیر است:

- H_0 : توزیع داده‌ها از قانون نرمال تبعیت می‌کند.

- H_1 : توزیع داده‌ها از قانون نرمال تبعیت نمی‌کند.

آزمون	متغیرها	حجم نمونه	میانگین	محاسبه شده	سطح معناداری	نتیجه آزمون
کولموگروف اسمرینوف	عرصه علم	۶۸	۳.۹۰۲	.۵۶۱	.۹۱۱	H_0 قبول
$P \leq 0.1, P \leq 0.5, N=68$						

جدول ۴؛ توزیع نرمال داده‌ها (آزمون کولموگروف-اسمرینوف)

با توجه به خروجی جدول و نتایج آزمون فرض نرمال بودن توزیع داده‌ها در مورد تمام متغیرها پذیرفته می‌شود. بنابراین استفاده از آزمون t یک نمونه‌ای بلامانع است.

پس از آزمون نرمال یا غیرنرمال بودن توزیع داده‌های جمع‌آوری شده به کمک ابزار پرسشنامه، در

این مرحله نیز داده‌های مربوط به هر یک از عرصه‌ها و مؤلفه‌های آن به صورت مشروح مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای این منظور، ۴ فرضیه مهم مربوط به هر عرصه و تعدادی فرضیه اخص مرتبط با مؤلفه‌های هر عرصه مطرح گردید. چون مقیاس گردآوری داده‌ها از نوع رتبه‌ای و به کمک طیف گسسته ۵ گزینه‌ای لیکرت در نظر گرفته شده است، لذا به کمک آزمون مقایسه میانگین با عدد ثابت ۳ (آزمون t یک نمونه ای) فرضیات مطرح شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج به شرح زیر است:

فرضیه اصلی:

- H_0 : امنیت در عرصه تفکر در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت نقش ندارد.
- H_1 : امنیت در عرصه تفکر در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت نقش دارد.

فرضیه فرعی ۱:

- H_0 : آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت نقش ندارد.
- H_1 : آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت نقش دارد.

فرضیه فرعی ۲:

- H_0 : ساخت فکری در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت حائز نقش ندارد.
- H_1 : ساخت فکری در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت نقش دارد.

فرضیه فرعی ۳:

- H_0 : استقلال فکری در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت نقش ندارد.
- H_1 : استقلال فکری در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت نقش دارد.

به منظور آزمون فرضیه فوق از آزمون مقایسه میانگین با عدد ثابت ۳ استفاده گردید نتایج به شرح جدول زیر است:

آزمون	متغیر	تفاوت میانگین	درجه آزادی	مقدار T محاسبه شده	سطح معناداری	نتیجه آزمون
مقایسه میانگین با عدد	عرصه تفکر	۱.۱۶۰	۶۷	۲۲.۶۹۰	/۰۰۰	قبول H_1
	آگاهی سیاسی و بصیرت	۱.۱۱۲	۶۷	۲۱.۳۶۶	.۰۰۰	قبول H_1

					عمومی	ثابت ۳
قبول H1	.۰۰۰	۱۸.۵۸۴	۶۷	۱.۱۵۶	ساخت فکری	
قبول H1	.۰۰۰	۲۲.۴۷۳	۶۷	۱.۱۶۱	استقلال فکری	
$P \leq ۰۱, P \leq ۰۵, N=۶۸$						

جدول ۵: نتیجه آزمون فرضیه اصلی

مطابق خروجی جدول با توجه به سطح معناداری که از مقدار خطای ۰/۰۵ کوچکتر است فرضیه H1 در مورد عرصه تفکر و ابعاد آن مورد تأیید واقع می‌گردد یعنی امنیت در عرصه تفکر و ابعاد آن در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت نقش دارد. آزمون در سطح اطمینان ۹۹/۱ انجام گردیده است. پس از تجزیه و تحلیل نتایج آزمون فرضیه‌ها به منظور رتبه‌بندی میانگین ابعاد عرصه تفکر از آزمون فریدمن استفاده گردید. نتایج به شرح زیر است:

- H0: میانگین متغیرها یکسان است.
- H1: حداقل میانگین دو متغیر با هم تفاوت معنادار دارند.

میانگین	متغیرها	آزمون
۱.۸۲	آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی	χ ^۲ ۵.۸۳۵
۱.۹۸	ساخت فکری	
۲.۲۱	استقلال فکری	
$df=۲ \text{ SIG}=.۰۵۴ \text{ N}=۶۸, \chi^2=۵.۸۳۵$		

جدول ۶: نتیجه آزمون فریدمن و رتبه‌بندی ابعاد عرصه تفکر

مطابق خروجی جدول با توجه به این که سطح معناداری (sig) کمتر از مقدار خطای ۰.۰۵ به دست آمده است فرضیه H1 مورد تأیید واقع می‌شود. این بدان معنا است که میانگین همه متغیرها از لحاظ نقشی که در تأمین امنیت ملی دارند یکسان نیست.

۴.۳. نتایج به دست آمده از آمار استنباطی

۴.۳.۱. نتایج حاصله از تجزیه و تحلیل فرضیه اصلی:

در این فرضیه به دنبال تبیین نقش عرصه تفکر در الگوی امنیتی اسلامی ایرانی پیشرفت بودیم. به عرصه تفکر با استفاده از سه مؤلفه: ساخت فکری، استقلال فکری و خودباوری و آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی پرداخته شد. به عقیده محققین عرصه تفکر در تأمین امنیت نقش دارد و این ادعا در قالب فرض مهم مطرح شد. نتایج نشان داد که توجه به عرصه تفکر در تأمین امنیت نقش به سزایی دارد. به عبارتی توجه به مؤلفه‌های ساخت فکری، استقلال فکری و خودباوری و آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی که مجموعاً در این تحقیق از آن به‌عنوان عرصه تفکر یاد شد جهت ارتقای سطح امنیت از جمله موضوعات مهمی است که همواره نقش ایفا می‌کند. برای هرکدام از مؤلفه‌های مطرح شده سه شاخص در نظر گرفته شد که به کمک آن‌ها داده‌های مورد نیاز از جامعه نمونه پرسیده شد. نتایج این تجزیه و تحلیل‌ها در مورد هر مؤلفه به تفکیک در زیر آورده شده است:

الف) نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل فرضیه فرعی ۱

آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی دیگر مؤلفه عرصه تفکر بود که با فرض این که در تأمین امنیت می‌تواند نقش‌آفرین باشد، در قالب این فرضیه مطرح شد. آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی به کمک شاخص‌های: شناخت منابع تهدید و عوامل ناامنی، فهم و درک مشترک عمومی و وفاداری به ارزش‌های ملی و انقلابی از سؤال شوندگان پرسیده شد. داده‌های مربوط به این متغیر با استفاده از آزمون مقایسه میانگین با عدد ثابت مورد تجزیه و تحلیل واقع گردید. نتایج نشان داد که توجه به آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی و اهتمام به شاخص‌های مطرح شده به منظور تقویت آن می‌تواند در تأمین امنیت نقش بسزایی ایفا نماید.

ب) نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل فرضیه فرعی ۲

در این فرضیه به این مهم که آیا ساخت فکری اعضای جامعه که در این تحقیق از آن به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های عرصه تفکر یاد شده است، می‌تواند در تأمین امنیت نقش ایفا کند یا خیر؟ پرداخته شد که پس از طرح فرضیه، داده‌های مربوط جمع‌آوری گردید. منظور از مؤلفه ساخت فکری: شاخص‌های میزان مشارکت نخبگان در تصمیم‌سازی، اجماع نظر نخبگان در وجود امنیت در جامعه و همراهی و همکاری فکری نخبگان با نظام سیاسی است. داده‌های به دست آمده با استفاده از آزمون مقایسه میانگین با عدد ثابت مورد تجزیه و تحلیل واقع گردید. نتایج بیانگر آن است که اهتمام ویژه به هریک از شاخص‌ها و در مجموع اهمیت دادن به ساخت فکری اعضای جامعه نقش قابل ملاحظه‌ای در تأمین امنیت دارد.

ج) نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل فرضیه فرعی ۳

در قالب این فرضیه نقش استقلال فکری و خودباوری در تأمین امنیت مطرح گردید. استقلال فکری و خودباوری شامل: امنیت سیاسی و خودباوری ملی، کارآیی نظام سیاسی و تفکیک قوا و توجه به منافع و حاکمیت ملی می‌شود. داده‌های مربوط به این شاخص‌ها با استفاده از مقیاس رتبه‌ای ۵ گزینه‌ای به کمک ابزار پرسشنامه از سطح جامعه نمونه جمع‌آوری و با استفاده از آزمون مقایسه میانگین با عدد ثابت مورد تجزیه و تحلیل واقع گردید. نتایج بیانگر آن است که اهتمام ویژه به هر یک از شاخص‌ها و در مجموع اهمیت دادن به استقلال فکری و خودباوری جامعه نقش قابل ملاحظه‌ای در تأمین امنیت دارد.

۴.۳.۲. نتایج حاصل از آزمون رتبه‌بندی بین شاخص‌های عرصه تفکر

به کمک آزمون فریدمن، میانگین ۳ شاخص مطرح‌شده که در عرصه تفکر نقش دارند، رتبه‌بندی گردید. بر اساس نتایج حاصله ساخت فکری رتبه نخست را به خود اختصاص داد و پس از آن به ترتیب استقلال فکری و آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی در عرصه تفکر دارای نقش هستند.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

۵.۱. نتیجه‌گیری

در این پژوهش امنیت با رویکرد ایجابی مدنظر قرار گرفته و تلاش گردیده با استفاده از نظریه‌های بومی امنیت که توسط اندیشمندان ایرانی بر مبنای آموزه‌های اسلامی و با توجه به فضای جامعه ایرانی تدوین شده است، نقش امنیت در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، مورد بررسی قرار گیرد. شاید پرداختن به نقش امنیت در الگویی که علی‌رغم تلاش برخی از اندیشمندان در سال‌های گذشته هنوز تدوین نشده، منطقی به نظر نرسد؛ لیکن دغدغه پژوهشگر این است که اگر در مراحل تدوین الگو به نقش امنیت توجه نشود، حتی اگر اجرای آن پیشرفتی را به دنبال داشته باشد، خود موجد نامنی خواهد بود. بنابراین از این منظر ضروری است که به نقش امنیت در هر یک از عرصه‌های الگو در حین تدوین مورد توجه قرار گیرد و حتی تبعات امنیتی اجرای الگو نیز احصاء شود.

بنابراین الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت با چهار عرصه مطرح‌شده توسط حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به‌عنوان مفروض قلمداد گردید و درعین حال با تأکید بر عرصه تفکر با سه مؤلفه آگاهی سیاسی و بصیرت عمومی، ساخت فکری و استقلال فکری، به بررسی نقش امنیت در آن پرداخته شد.

آگاهی و بصیرت عمومی از مؤلفه‌هایی است که بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران «رحمت الله تعالی علیه» و حضرت امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی» بر آن تأکید فراوان کرده‌اند. گسترش آگاهی و بصیرت باعث شناخت زمان، وظیفه، تکلیف، اهداف و راهبردهای دشمن و تفکیک حق از باطل و موجب امنیت پایدار می‌شود. شناخت منابع تهدید و عوامل ناامنی، ثمره تعمیق آگاهی و بصیرت است. آگاهی و رشد سیاسی ضامن و موتور محرکه امنیت خواهد بود. فهم و درک مشترک در مسائل مهم و راهبردی، نماد آگاهی و موجب امنیت پایدار است.

استقلال سیاسی و فرهنگی از دیگر مؤلفه‌های این عرصه است. به وجود استقلال سیاسی و فرهنگی که از امنیت فکری و فرهنگی حکایت دارد، در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز اشاره صریح شده است. کارآیی و کارآمدی نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران نتیجه استقلال سیاسی و فرهنگی است و امنیت سیاسی، خودباوری ملی، تفکیک قوا و توجه به منافع ملی و حاکمیت ملی را به دنبال خواهد داشت. آزادی فکر و اندیشه، مؤلفه دیگر این بخش است که گام نخست امنیت فکری و زمینه‌ساز مشارکت جمعی در دستیابی به پیشرفت و ارتقای امنیت به شمار می‌رود. آسایش و آرامش فکری، نتیجه ساخت سیاسی صالح است که ترویج ارزش‌های ملی، دینی و انقلابی را به دنبال خواهد داشت و همراهی و همگامی نخبگان و تشکل‌های سیاسی در عرصه‌های امنیت ملی، حاصل آن خواهد بود. از دیگر سو، تأمین آزادی‌های سیاسی و اجتماعی مورد تأکید قانون اساسی است که در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت باید ملحوظ نظر قرار گیرد.

۵.۲. پیشنهادات:

- عمل به آموزه‌های قرآن کریم در رابطه با مشارکت دادن صاحب‌نظران، نخبگان و متخصصان حوزه‌های مختلف در تصمیم‌سازی‌های کلان (آموزه‌های سوره مبارکه شوری)
- احترام به نظرات نخبگان جامعه در رابطه با تقویت امنیت در عرصه‌های مختلف به‌منظور همراهی آن‌ها با نظام سیاسی کشور.
- تقویت حس وفاداری به ارزش‌های ملی و انقلابی و افتخار کردن به این ارزش‌ها.
- اهتمام به حفظ منافع و حاکمیت ملی در تمامی سطوح جامعه.
- توسعه فرهنگ بصیرت‌گرایی و دوراندیشی در تمامی مسائل.
- شناخت تهدیدات امنیتی و عوامل تشدیدکننده تهدیدات.
- تقویت خودباوری ملی و امنیت سیاسی.

۶. منابع

- قرآن مجید

- نهج البلاغه، صبحی صالح،

- امام خمینی (رحمت الله تعالی علیه)، نرم افزار صحیفه نور

- امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، نرم افزار حدیث ولایت.

- امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، سایت: <http://khamenei.ir>

- افتخاری، اصغر (۱۳۸۹)، «عدالت و ایثار، تحلیلی بر ابعاد عدالت خواهانه نهضت عاشورایی

امام حسین (علیه السلام)»، مجموعه مقالات عاشورا پژوهی (جلد ۱)؛ شناخت و تحلیل قیام

عاشورا، دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام).

- باباپور گل افشانی، محمدمهدی و اسفندیار، قدیر (۱۳۹۲)، «معناشناسی واژگان "عقل" و

"تفکر" در ارتباط با مفهوم "فطرت" در قرآن»، فصلنامه فلسفه و کلام اسلامی آینه معرفت،

تهران، دانشگاه شهید بهشتی.

- جمالی، محمد (۱۳۸۹)، «الگوی اسلامی پیشرفت و عدالت»، مجله راهبرد بومی، شماره ۱۰۴.

- دری نجف آبادی، قربانعلی، (۱۳۷۹)، نگاهی به امنیت از منظر امیرمؤمنان علی علیه السلام، قم:

حکومت اسلامی، شماره ۱۸.

- رضائی، علی رضا (۱۳۸۹)، «عنوان مقاله: شاخص‌های توسعه از منظر اسلام، قانون اساسی

جمهوری اسلامی ایران و امام خمینی (ره)»، تهران، فصلنامه معرفت سیاسی، شماره اول.

- ره‌پیک، سیامک (۱۳۸۷)، نظریه امنیت در جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه عالی دفاع ملی.

- ساعد، نادر (۱۳۹۰)، «چارچوب تدوین الگوی پیشرفت اسلامی - ایرانی و جنبه‌های دفاعی آن

«رهیافت حقوقی»، تهران، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال نهم، شماره ۳۲، دانشگاه دفاع ملی.

- سجادی، سیدجعفر (۱۳۷۹). «فرهنگ اصطلاحات فلسفی ملاصدر»، ج ۱، تهران، وزارت

فرهنگ و ارشاد اسلامی.

- صلیبا، جمیل و منوچهر صانعی دره بیدی (۱۳۶۶)، «فرهنگ فلسفی»، ج ۱، تهران، حکمت.

- عمید، حسن (۱۳۷۴)، «فرهنگ فارسی عمید»، تهران، انتشارات امیر کبیر.

- لرنر، دانیل (۱۳۸۳)، «گذر جامعه سنتی، نوسازی خاورمیانه»، ترجمه؛ غلامرضا خواجه سروی،

تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- لکزایی، نجف (۱۳۸۹)، فلسفه امنیت از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله علیه)، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۴۹.

- ماندل، رابرت (۱۳۸۸)، «چهره متغیر امنیت ملی»، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- مصطفوی، حسن (بی تا)، «التحقیق فی کلمات القرآن الکریم»، ج ۸ و ۹، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

- معین، محمد (۱۳۷۵)، «فرهنگ فارسی»، تهران، انتشارات امیر کبیر.

- میرمعزی، سیدحسین (۱۳۹۰)، «الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت محصول اسلامی سازی علوم انسانی»، نخستین نشست راهبردی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، انتشارات پیام عدالت، چاپ اول.

- نصری، قدیر (۱۳۸۱)، «نفث و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- نوید نیا، منیژه (۱۳۸۸)، «امنیت اجتماعی»، تهران، انتشارات مطالعات راهبردی

- هاشمیان فرد، زاهد (۱۳۸۸)، «امنیت در اسلام»، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.

- یاراحمدی، علی همت (۱۳۸۹)، «ماهیت شناسی پیشرفت از نگاه اسلام»، مجله راهبرد بومی، ویژه نامه الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، شماره ۱۰۴.

- یاوری و همکاران (۱۳۸۸)، «نظام حکومتی الگو در اندیشه امام خمینی (رحمت الله تعالی علیه) و امام خامنه ای (مدظله العالی) در مبانی نظری برنامه پنجم»، تهران، فصلنامه دانشگاه امام صادق (علیه السلام).